

1 / 124

ISSN 2010-720X

ILIM HÁM JÁMIYET

FAN VA JAMIYAT

2021 (№2)

ISSN 2010-720X

2004-jildin mart ayidan baslap shiga basladi

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI HÁM ORTA
ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATÍNDAGÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTI**

ILIM hám JÁMIYET

Ilmiy-metodikaliq jurnal

Seriya: Pedagogika ilimleri, Psixologiya ilimleri

**Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat
pedagogika instituti**

FAN va JAMIYAT

Ilmiy-uslubiy jurnal

Seriya: Pedagogika fanlari, Psixologiya fanlari

**Нукусский государственный педагогический
институт имени Ажинияза**

НАУКА и ОБЩЕСТВО

Научно-методический журнал

Серия: Педагогические науки, Психологические науки

**Nukus State Pedagogical Institute
named after Ajiniyaz**

SCIENCE and SOCIETY

Scientific-methodical journal

Series: Pedagogical sciences, Psychological sciences

№2

2021

MAZMUNĪ
BAS MAQALA

Патылов А. Билимлендириш ҳаққида жанадан қабылланган нызам – III ренессанстың ҳуқуқый кешли	3
PEDAGOGIKA ILIMLARI	
Pedagogika teoriiyasi hám tariyxı	
Баймуралова Л.К. Дискурс нутқий стратегияни ифодалаш майдони сифатида	5
Берикбаев А.А. Ўқитувчининг педагогик фаолиятида маҳорат ва қобилият таснифи	7
Елмуратова А., Сатбаев С. Кураш машғулотида жисмоний тарбия ўқитувчиларининг маданий муносабатларни шакллантириш муаммолари	8
Ҳамзаев Х.Х. Бовдангин таълимининг интегратив ривожлантириш зарурияти	10
Ходжаанизов С.У. Нажиддин Кубро ва Пахлаван Махмуд тасаввуф таълимотларида шахс тарбияси масалаларининг бритилиши	11
Халиқов У.Қ. Шахмат тўғрақларининг ташкил этишининг педагогик ва психологик асослари	13
Ибрагимова Л.А. Киши жасоғи балалардың логикалык оймаўын раўажландырыўда қарақалпақ халық аўыз еки доретмелерининг тутқан орны	15
Ильясова З.К. Педагогикалык жоғары оқыў орындарында информатика арнаўлы курс мазмунының методикалык тийкарлары	17
Жалолова П.М. Олий таълим муассасаларида талабаларни кредит-модул тизимда ўқитишининг назарий асослари	19
Жамолова Ш., Жўраев Х. Ўқувчиларининг физикаға оид компетенцияларини ривожлантиришда мобил дастурий воситалардан фойдаланиш	20
Жумабев Н.П. Ешларни шарқона, тарихий кадритлар асосида замонвий руҳда тарбиялашнинг аҳамияти	22
Жуманазаров У.У. Булажак инглиз тили ўқитувчисининг касбий-педагогик компетентлиги тузилмаси	24
Каримов Б.Б. Курашчиларининг техник ва тактик тайёргарлигини такомиллаштириш	27
Куттибекова Г.Т. Эффективность эстетического воспитания учащихся начальных классов на основе инновационных технологий	29
Қыдырниязов Қ.Ж. Жасларды кәсипке адаптация қылыўда улғи оқыў бағдарламаларына қойылатуғын талаплар	31
Қтаубеков М.Қ. Ёссиқлик насосидан фойдаланиш самардорлигини таҳлил қилиш	33
Қутлымуратов К.А. Болажак оқытуўшыларды миллий кадритлар тийқарында кәсиплик компетенциясын раўажландырыў технологиясы	35
Мамбетниязов М.Т. Web – технологиялар асосида булажак информатика ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантиришининг назарий асослари	37
Манерипова А. Гәресилик қылларында қарқалпақстанда мектепке шекемги таълимни раўажландырыўның методологиялык тийкарлары	39
Муродиллаева М.У. Тарихий-бадний асарлар воситасида курсантларда қарбий жасорат сифатларини ривожлантириш тамойиллари	40
Ogriqmetov N.T. Haqiqiy bilimlar tizimida akademiyaq licey oqiwshilarinij ruqaraliq poziciyasini rawajlandiruw	43
Rashidov A.Sh. Matematika fanlaridan talaba yoshlar ijodiy tafakkurini rivojlantirish	45
Романова Л. Мақтабгача таълим ташкилотларида жисмоний тарбия машғулотларини ташкил этишдаги муаммолар	46
Сайтбекова С., Гайратова Ш. Лидерские способности личности - как неотъемлемая часть в организационной деятельности	49
Suyupov I.E., Egamberdiyev A.K. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini innovatsion yondashuv asosida axborot kompetentligini rivojlantirishning ilmiy-nazariy va metodik asoslari	51
Таджимова Ш.Р. Модернизация системы образования в современном Узбекистане	53
Утепберганов А.Қ., Мамутов П.Ж. Жоғары оқыў орындарында “Дене тарбиясы гигиенасы” пәнининг тутқан орны ҳам тийқарғы бағдарлары	55
Шухуров Х.Г. Математика дарсларида дидактик тамойиллардан фойдаланиш	58

PSIXOLOGIYA ILIMLARI

O'SMIRLARDA DELINKVENT XULQ-ATVOR MOTIVATSIIYASI

D.M. Mo'minova – o'qituvchi

Namangan davlat universiteti

Tayanch so'zlar: xulq-atvor, ongsizlik, asteno-nevrotik, emotsiya, emansipatsiya, poklonoforizm, konform, psixoastenik.

Ключевые слова: поведение, бессознательное состояние, астено-невротик, эмоция, эмансипация, поклоноформизм, конформность, психастеник.

Key words: behavior, unconsciousness, asthenoneurotic, emotion, emancipation, poclonoformism, conform, psychoasthenic.

"Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq" – degan edi buyuk mutafakkir Abdurauf Fitrat.

Bugungi kunda yoshlar tarbiyasi dolzarb masala hisoblanadi. Taraqqiyotning jadallashuvi natijasida yoshlarga yangi, buyuk imkoniyatlar eshigi ochilmoqda. Shu bilan birga, ularni ilgari ko'rilmagan turli yovuz havf-xatarlarga ham duchor qilmoqda. G'arazli kuchlar sodda, g'or bolalarni o'z ota-onasiga, o'z yurtiga qarshi qayrab ularning hayotiga, umriga zomin bo'lmoqda [1].

Zamonaviy kriminologiyada o'smirlar va yoshlar jinoyatchiligiga sabab bo'luvchi ikki yuzga yaqin omillar aniqlangan. "Har qanday jinoyatning ildizini ko'proq inson tarbiyalanayotgan muhitdan izlash kerak" – deydi taniqli rus adibi F.Dostoevskiy. - Darhaqiqat, bola tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi ota-ona bolaning o'rtoqlari tengdoshlari kim, u qayerga boryapti, nima ish bilan shug'ullanayotganligini hammasini nazorat qilib turishi kerak [3].

Mutaxassislar tomonidan o'smirlar jinoyatining asosiy sabablari quyidagicha ko'rsatib o'tilgan:

1. Yashash, o'qish yoki ish joyidagi muhitning salbiy ta'siri.
2. O'qishni tashlab ketgan o'smirlar yoki o'spirinlar.
3. Bo'sh vaqtni to'g'ri taqsimlay olmaslik.
4. O'smirlarning noto'g'ri tarbiyalashga olib keluvchi shart-sharoitlar.
5. Yoshi katta jinoyatchilarning salbiy ta'siri.
6. Zo'ravonlik va noqonuniy harakatlarni ifodalovchi kitoblar va kinofilmlar ta'siri.
7. Bolalar xulq-atvorni nazoratsiz qoldirish.
8. Madaniy hordiq chiqarishni tashkil etishdagi kamchiliklar.

O'smirlar jinoyatining sodir etilishiga ko'ra turlari quyidagicha farqlanadi.

- Jinoyatni oldindan puxta o'ylab sodir etilgan jinoyatlar;
- O'yilmasdan kutilmaganda yuzaga kelgan va fikrlar ta'sirida sodir etilgan jinoyatlar;
- G'arazli niyat bilan;
- Ba'zan kutilmaganda;
- Ba'zan oldindan o'ylab qo'yilgan reja bilan sodir etilishi mumkin [2].

Jinoyat sodir etishga undovchi motivlar haqida so'z ketganda uni tasodifiy holatlarining yig'indisi deb qarash to'g'ri emas.

Ko'p hollarda o'smir shunday sharoitlarni o'ziga qidirib topadi. Olimlarning firicha jinoiy harakatlar ikki turdagi turki motivlar tufayli sodir bo'lishi mumkin. Ular kishining ehtiyoj va his-tuyg'ularidadir.

Ye.I.Kulchinskayaning fikricha o'smirlar huquqbuzarligining psixologik motivlari tarkibida emotsiyalar-33,4% dunyoqarash va tasavvurlari -23,4%, ehtiyojlar - 26,4%, qiziqishlar - 17% ni tashkil etadi [3].

Bundan ko'rinib turibdiki jinoyatga undovchi motivlar orasida emotsiyalar "hissiyot" yetakchi o'rinlarini egallaydi. Shaxs jinoyat sodir etayotganida uning ichki

psixofiziologik holatlari muhim rol o'ynaydi. Unda ichki va tashqi tormozlanish mavjud. Jinoyat sodir etilayotganda bizdagi emotsiyalar qo'zg'alish holatiga keladi. Ya'ni butun his-tuyg'ularimiz ongsizlik holatiga o'tib ketadi. Jinoyatning kelib chiqishida bir nechta sabablar motivlar paydo bo'ladi. Inson qanchalik tarbiyalangan bo'lsa emotsiyalarini boshqara oladi. Lekin ayrim hollarda chegaradan chiqib ketish, ya'ni ongsizlik holatiga o'tib ketish paytlari ham bo'ladi. Xalqimizda "Jahl kelsa aql qochadi" deb bekorga aytilmagan.

Hissiyotlarning 100 dan ortiq turi mavjud bo'lib ulardan 30 tasini bevosita jinoiy harakatlarning sodir etilishida kuzatish mumkin. Sud amaliyotida ham jinoiy xulq motivlari orasida his-tuyg'ular katta o'rinni egallaydi.

Ehtiyojlar ham jinoiy xulq-atvorga undovchi motiv sifatida namoyon bo'ladi. O'smirlarda ko'proq tabiiy ehtiyojlarni qondirish ustunlik qiladi. O'smirlar davrida o'zga jinsga bo'lgan maylning paydo bo'ladi. Ba'zan jinsiy ehtiyoj ham o'smirni jinoyat sodir etishga sabab bo'lishi. Har qanday o'smiring qarashi va tasavvurlari uning dunyoqarashini tashkil etadi. "Hayotdan lazzatlanib qol", "Ahmoqlar ishlashni yoqitradilar" bu qabiladagi qarashlar o'smir tasavvurida ustunlik qiladi. Ideallar ham o'smir hayotida katta o'rinni egallaydi. Ideal ta'sirida o'smirlar jinoyat olamiga kirib qolishadi.

O'smirlar qiziqishlari ham beqaror va turli-tuman bo'lib, ularni moddiy va ma'naviy turga ajratishadi. Moddiy qiziqish shirinliklarga, ichishga chekishga va kiyim-kechakka bo'lgan qiziqish. Ma'naviy qiziqish ham boshqa qiziqishlar kabi yuqori faollik bilan izohlanadiki, ya'ni o'smir ularni tezroq qondirishga intiladi. Bu turdagi motivlar o'smirning jinoyatchi degan nomni olishiga sabab bo'ladi.

O'smirlar deviant xulq-atvorining ko'plab determinantalari orasida eng muhimlaridan biri shaxsning patoxarakterologik rivojlanishi va xarakter aktsentuatsiyasidir.

A.Lichko va L.Rubinalarning aniqlashicha, psixonevrologik dispanserlarda ro'yxatga olingan 78 foiz o'smirlar voyaga yetmagan bolalar ishlari bo'yicha inspeksiya ham ro'yxatda turadi. Shu bois xarakter aktsentuatsiyasini erta tashhis qilish amaliy psixolog ishida juda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Xarakter aktsentuatsiyasi - bu ba'zi xarakter xususiyatlarining o'ta kuchayib ketishi va, oqibatda, ayrim turdagi psixogen omillar ta'siriga berilishning ortishi va, aksincha, boshqa ba'zi omillar ta'sirida beriluvchanlikning susayishidir. O'smirlar davrida xarakter aktsentuatsiyasi xususiyatlari ayniqsa kuchayib, tashqi tomondan psixopatiyani eslatib yuboradi. Bordi-yu, o'smirni qurshab turgan ijtimoiy voqeilikda aktsentuatsiya tufayli paydo bo'lgan, A.E.Lichko so'zlari bilan aytganda, "qarshiligi eng o'z bo'lgan joyga yo'naltirilgan" psixogen omillar bo'lsa, ijtimoiy moslashuvchanlikning buzilishi va shaxsning tegishli psixopatik tipga muvofiq shakllanishi kuzatiladi [5].

O'smirning xarakter aktsentuatsiyasi tipini aniqlash katta amaliy ahamiyatga ega. Aniqlangan tip xarakterdagi zaif nuqtalarni ko'rsatadi, bu esa moslashuvchanlikning buzilishiga qanday omillar sababchi bo'lishi mumkinligini oldindan ko'ra bilish imkoniyatini beradi. Bularning